

□ *Azərbaycan milli dövlətinin qurulmasında, dövlətçilik ənənələrinin bərpasında mətbuatımızın əvəzəlməz rolu olmuşdur. Milli şüur və milli məfkurə mətbuat səhifələrindən yayılır, təkmilləşirdi. "Əkinçi"nin cüvətiləri XX əsrin əvvəllərində qol-budaq atdı. Azərbaycan ziyalisinin "qələm əhli" olan bütün nümayəndələri mətbuat vasitəsilə sözünü deyir, xalqı maarifləndirir, gələcək tərəqqi yollarını araşdırır, müzakirələr açır, əqidə mübarizəsi aparırdılar. Açıq siyasi mübarizənin mümkün imkanlarından Azərbaycan milli mətbuatı bəhrələnirdi.*

Millətə aid siyasi mətləblərin milli mətbuat və milli məktəbdən uzağa getməyi bir zamanda milli mətbuatın fəaliyyəti milli məfkurənin formalaşmasında aparıcı rol oynadı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucuları, dövlət xadimləri, ideoloqları milli mətbuatımızın təməlini qoyan mütəfəkkirlər idi. İstiqlalçılıq, dövlətçilik, cümhuriyyətçilik fikrən milli mətbuatımızda təbliğ olunurdu. Məhz mətbuat dinamikasında siyasiləşən, proqramlaşan ideyanın gerçəkləşməsi oldu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti "Əkinçi"dən qidalanan, "Ziya", "Kəşkül", "Şərqi-Rus", "Molla Nəsrəddin", "Həyat", "İrşad", "Füyuzat", "Tərəqqi", "Kaspi", "İqbal", "Açıq söz", "Dirilik", "Təkamül" və digər mətbuat orqanları ilə cilalanan milli məfkurənin əməli təntənəsi oldu.

25-də hökumət qəzetinin nəşrinə dair verilmiş qərarla həmin orqanın smetasını tərtib eləyib, hökumətin təsdiqinə vermək və Gəncədəki mətbəəni həmin nəşrin çapı üçün hazırlamaq tapşırılırdı. Tiflisdə mətbəə ləvazimatı almaq da nəzərdə tutulmuşdu. Bir həftədən sonra "Azərbaycan hökumətinin xəbərləri"nin nəşri haqqında qərar verildi. Həmin nəşrin avadanlıqlaşdırılması ərzaq nazirinə həvalə olunurdu. "Hökumət xəbərləri"nin nəşrinə rəhbərlik isə 27 iyul tarixli qərarla xalq maarif nazirinə tapşırılırdı.

Azərbaycan milli mətbuatı ilk dəfə idi ki, dövlət səviyyəsinə qaldırılırdı. Azərbaycan dövlət mətbuatının yaradılmasına imza atılırdı. Azərbaycan hökumətinin orqanı da "Azərbaycan" qəzeti idi. Qəzetin ilk nömrəsi çox

ilə mətbuat və kütləvi informasiya vasitələrinin məzmunu, nəşri və yayılması üzərində dövlət nəzarəti ləğv olunmuşdur. Bir il sonra parlamentin qəbul etdiyi "Mətbuat haqqında nizamnamə" mətbuat azadlığı yönündə daha mütərəqqi imkanlar açırdı: "Mətbuat, litoqrafiya və buna bənzər müəssisələrin açılması üçün, habelə çap məhsulunun nəşri və satılması üçün hökumət idarələrinin heç bir icazəsi tələb olunmur". Yaradılmış imkanlardan bəhrələnən nəşirlər, publisistlər, demək olar ki, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maraqlarını əks etdirən mətbuat orqanlarında fəaliyyət göstərirdilər. Təsadüfi deyil ki, Nəriman Nərimanov AXC-nin devrilməsindən bir neçə ay öncə Azərbaycandakı vəziyyət barədə Moskvada məlumat verərəkən "hər istiqamətdə qəzet nəşrini, mətbuat azadlığını" xüsusi vurğulamışdır.

Cümhuriyyət dönəmində milli mətbuatın ixtisaslaşmış nümunələri geniş fəaliyyət göstərirdi: "İstiqlal", "Gəncələr yurdu", "Əfkari-mütəllimin", "Mədəniyyət", "Övraqi-nəfisə", "Şeypur", "Zəmbur" və s. Bu milli mətbuat orqanları milli dirçəliş ocaqları idi. Ədəbi-mədəni mühiti yaradan, yönəldən, milliləşdirən, milli ruhlu

Milli mətbuatımız Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə

Cümhuriyyətin banilərindən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə siyasi mübarizəsini "Şərqi-Rus", "Hümmət", "Təkamül", "Dirilik", "Açıq-söz"də xalqına anlatırdı və ardınca səsləyirdi. Əlimərdan bəy Topçubaşovun redaktorluğu dövründə "Kaspi"nin məzmunu, siması dəyişdi. İsmayıl bəy Qasıralı, Həsən bəy Zərdabi düşüncəsinə kökləndi. Həsən bəy Ağayev Gəncədə çıxan "Yujni Kafkaz" qəzetinin redaktoru olmuş, maarifçilik ideyalarını yaymışdır. Nəsim bəy Yusifbəyli Qasıralının "Tərcuman" qəzetində əməkdaşlıq etmiş, M.Ə.Rəsulzadə ilə tanışlığı da "Açıq söz" qəzeti redaksiyasında baş vermişdir. Milli kimliyimizin düsturunu yazanlar Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə mütəfəkkir cəyngindən qopan ilkin fürsətdə mətbuatımızın "ağır artilleriyası" oldular.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti mətbuatının həqiqi sələfləri sırasında "İqbal" qəzetinin xüsusi çəkisi vardır. Gələcək Azərbaycan Cümhuriyyətinin ictimai-siyasi məramlarının ilk dəfə konsepsiya şəklində məhz "İqbal" qəzeti tərəfindən təbliğ edildiyi hesab olunur. Həm "İqbal", həm də "Dirilik" qəzetlərinin əsas müəllifləri Azərbaycan milli hərəkatına başçılıq edən "Müsavat" partiyasının orqanı olan "Açıq söz" qəzetinin də rəhbərləri və yazarları idilər.

Azərbaycan Cümhuriyyəti bəyan ediləndə milli dövlətin mətbuatı artıq zəngin, ciddi, peşəkar təcürübəyə malik idi. Təqib və təzyiqlər altında yaydıqları fikirləri indi açıq şəkildə daha ucadan deyər bildirdilər. Həm də dövlətin dəstəyi, himayəsi sayəsində milli mətbuat yeni inkişaf mərhələsinə daxil olurdu.

Azərbaycan hakimiyyətinin ən gərgin günlərində, Tiflisdən Gəncəyə köçdükdə yaşanan hökumət böhranı dövlətçiliyi zərbə altına aldığı şəraitdə yenidən çıxmış ikinci kabinet rəsmi mətbuat orqanının nəşrinə qərar verdi. 1918-ci il iyunun

əlamətdar günə təsadüf etmişdi—Bakının Azərbaycan Cümhuriyyəti hakimiyyəti altına keçdiyi günə. Bakının qurtuluş gününə həsr olunmuş təbrik teleqramları ilə rəvnəqlənən ilk nömrədən başlayaraq "Azərbaycan" qəzeti 1920-ci il aprelin 28-nə, yəni AXC-nin süqutuna qədər 443 nömrədə işıq üzün görmüşdür. Bakıda Azərbaycan dilində nəşr olunan 5-ci nömrəsindən etibarən qəzetin adı altında "Gündəlik siyasi ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" sözləri yazılmağa başlamışdır. Mühərrirləri məşhur ictimai-siyasi, xadimlər kimi tariximizdə möhtəşəm yer tutmuş Ceyhun bəy və Üzeyir bəy Hacıbəyov qardaşları, Şəfi bəy Rüstəmbəyli olmuşlar. Tanınmış publisist Xəlil İbrahiminin də qəzetin nəşrinə rəhbərlik etdiyi dövr bəllidir. Qəzetin səhifələrində Azərbaycan tarixinə, mədəniyyətinə, siyasi durumuna, təhsilinə dair tanınmış imza müəlliflərinin silsilə yazıları dərc olunurdu. Milli müqəddəratımızda önəmli iz qoymuş "Azərbaycan" qəzeti 1918-1920-ci illər xalqımızın tarixi, ictimai-siyasi həyatını öyrənmək üçün sanballı məxəzdir. Qəzetə dövlət himayəçiliyi yönündə növbəti addım 1920-ci il yanvarın 30-da atıldı. "Azərbaycan" qəzeti redaksiyası və qəzetin mətbəəsi hökumətin işlər idarəsinin sərəncamına verildi.

Ermənistan Respublikasının mütəmadi təcavüzünün, Qarabağda separatçılıq hərəkatının qarşısını almaq məqsədilə yaradılmış Qarabağ general-qubernatorluğuna da öz ehtiyacları üçün mətbəə əldə etmək və qəzet nəşr etmək icazəsi verilmişdi.

Azərbaycan hökuməti yalnız rəsmi dövlət nəşrləri üçün şərait yaratmırdı. Çar mütəfəkkirinin ciddi senzurasını görmüş dövlət xadimləri mətbuat azadlığını təmin etməyi başlıca vəzifələrdən biri sayırdılar. Üçrəngli dövlət bayrağının təsis edildiyi gün hökumət sərəncamı

yeni nəsil yetişdirən, istiqalata dayaq olan, cəmiyyəti müasirləşdirən, demokratikləşdirən mətbuat bayraqları idilər.

Azərbaycan hakimiyyətinə müxalif mövqeli, sərt məzmunlu mətbuat nümunələri də az deyildi. Əsasən rus dilində nəşr edilən həmin mətbuatın hədəfi milli dövlətçiliyi məhv etmək idi. Cümhuriyyət hakimiyyəti devrilsə də, milli istiqalət ideyalarının dağılması olmuş mətbuat orqanları bağlansa da, onları ərəsəyə gətirmiş milli mütəfəkkirlərimiz cismən-ruhən məhv edilsə də, ənənələr ölmədi, Azərbaycan milli mətbuatının zəngin binövrəsi sarsılmadı. "Bir damla azadlıq damızdırmış" (M.Ə.Rəsulzadə) hakimiyyətin mədəni dirçəlişi 70 il sonra gerçəkləşdi. Rəmzi adlı nəşrlər işıq üzün görməyə başladı. "Azərbaycan" qəzeti yenidən rəsmi qəzet statusu qazandı.

Milli mətbuatımız bu tarixin təkəy yol yoldaşı olmadı, bu tarixi yaratdı, ona mübarizlik ruhu verdi, müstəqil dövlətçiliyin bərpasına qovuşdurdu. Çağdaş milli mətbuatımız təməli, ənənəsi fəxarət doğuran bir məktəbin yetişməsidir. Peşəkarlıq prinsiplərini yüksək tutan sanballı jurnalistlər ordu-suna Şeyx Xiyabani öyüdünü yada salmaq yersiz olmaz: "Bir xalqın şərəfi üçün birinci şərt onun müstəqil olmasıdır. Müstəqil olmayan bir xalqın əzmi və hörməti yoxdur. Xalqın istiqaliliyyətini onun əxlaqi fəziləti saxlaya bilər. Hər bir xalqın istiqaliliyyətini qoruyan onun mərdlik və şücaətidir".

Xalqımızın əxlaqi fəzilətinin heysiyyəti qayğısına qalmaq isə milli mətbuatımızın ümdə vəzifələrindən olmalıdır ki, onun da öhdəsindən layiqincə gəlmək potensialımız yetərincədir.

*Firdovsiyyə ƏHMƏDOVA,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*